

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТА НАПРЯМИ ЇЇ ДОСЛІДЖЕННЯ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Ю. В. Трокоз, аспірант*

Розглянуто й проаналізовано теоретично-наукові підходи до визначення змісту поняття "конкурентоспроможність" як основи для аналізу при вивченні питання економічного зростання. Досліджено наявні показники міжнародної конкурентоспроможності аграрного сектору економіки, залежно від методології їх розрахунку.

Конкуренція, конкурентоспроможність, євроінтеграційний розвиток, відносні порівняльні переваги.

Набуття Україною незалежності в 1991 році дає початок розвитку динамічних відносин між Європейським союзом (ЄС) та Україною. Українська держава є пріоритетним партнером ЄС в межах Європейської політики сусідства (ЄПС) та Східного партнерства. У березні 2007 року відбулися переговори щодо Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Очікувалося, що Угоду буде підписано в 2013 році й вона незабаром вступить у дію, але остаточне рішення було прийнято тільки після суспільно-політичних процесів, продиктованих сучасними реаліями країни. 21 березня 2014 року, глави держав та урядів Європейського Союзу та Прем'єр-міністр України підписали політичні положення Угоди про Асоціацію між ЄС та Україною. Також знову було підтверджено прагнення підписати другу частину положень (про Поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі). 27 червня 2014 року, під час засідання Ради ЄС, Президент України та керівництво Європейського Союзу і глави держав та урядів 28 держав – членів ЄС підписали економічну частину Угоди.

Разом з тим, Європейський Союз уже запровадив для України режим автономних торговельних преференцій (одностороннє (з боку ЄС) скасування ввізних мит, яке стосується 94,7% від усього обсягу промислових товарів та 83,4% сільськогосподарських товарів і харчової продукції, що імпортується Євросоюзом з нашої держави), який діятиме до 1 січня 2016 року [12].

Україна має величезний сільськогосподарський потенціал через її багаті природні ресурси та сприятливі кліматичні умови й ключове географічне положення, з виходом до Чорного моря. Роль сільського господарства в економіці України доволі значна. Навіть при тому, що частка сільського господарства в загальному обсязі ВВП в Україні значно знизилася з 1991 року, на сільське господарство припадає близько 10,25 % у

---

* Науковий керівник - доктор економічних наук, професор, академік НААН України
С. М. Кваша

2014 році. Крім того, з часткою приблизно в 17% український аграрний сектор робить істотний внесок у рівень національної зайнятості. Сільське господарство також відіграє ключову роль в українській зовнішній торгівлі, експорт агропродовольчої продукції становить близько 31% від загального українського експорту в 2014 році [1].

Як стверджують учені, з приростом населення зростання попиту на харчові продукти є очевидним. Одне з головних питань, яке постає перед дослідниками – як розподілити обмежені ресурси, щоб забезпечити соціальне благополуччя та національне економічне зростання в нових економічних умовах. У зв'язку з цим, ми цілком поділяємо погляди професора С. М. Кваші, який зазначає: «конкурентоспроможність аграрної продукції значною мірою визначатиме конкурентоспроможність України на світовому ринку» [5, с. 99].

Після обрання Україною Європейського вектора розвитку, багато спостерігачів очікують, що поєднання наявного фізичного потенціалу країни з сучасними європейськими технологіями, стандартами та прозорими ринковими відносинами неодмінно призведе до зростання агропродовольчого сектору, що зумовить появу нового серйозного гравця на європейському ринку.

У зазначених умовах зростає важливість оцінки конкурентоспроможності національної продукції агропродовольчого сектору на ринку ЄС та зумовлює актуальність теоретичних і прикладних досліджень у цьому напрямі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні поняття конкурентоспроможності досліджені та розроблені у працях таких економістів, як М. Портер, Д. Рікардо, Дж. Робінсон, А. Сміт, Р. Фатхудинов, Ф. Хаєк, П. Хейне, Дж. Хікс, Е. Чемберлін. Серед вітчизняних дослідників питання розвитку конкуренції та забезпечення конкурентоспроможності економічних формацій висвітлюється у працях В. Андрійчука, Я. Базилюка, Л. Балабанової, О. Бородіної, Н. Вдовенко, А. Гальчинського, Т. Зінчук, С. Кваши, М. Маліка, П. Саблука, О. Шпичака та інших вітчизняних вчених-економістів.

Мета дослідження – висвітлення та узагальнення результатів опрацювань теоретичних аспектів поняття «конкурентоспроможність» в контексті євроінтеграційного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Однією з найважливіших рушійних сил розвитку соціально-економічних структур та основою функціонування ринкової економіки є конкуренція. У більшості країн світу конкуренція як джерело розвитку підтримується законодавчо. У статті 42 Конституції України зазначено, що «Держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускаються зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція».

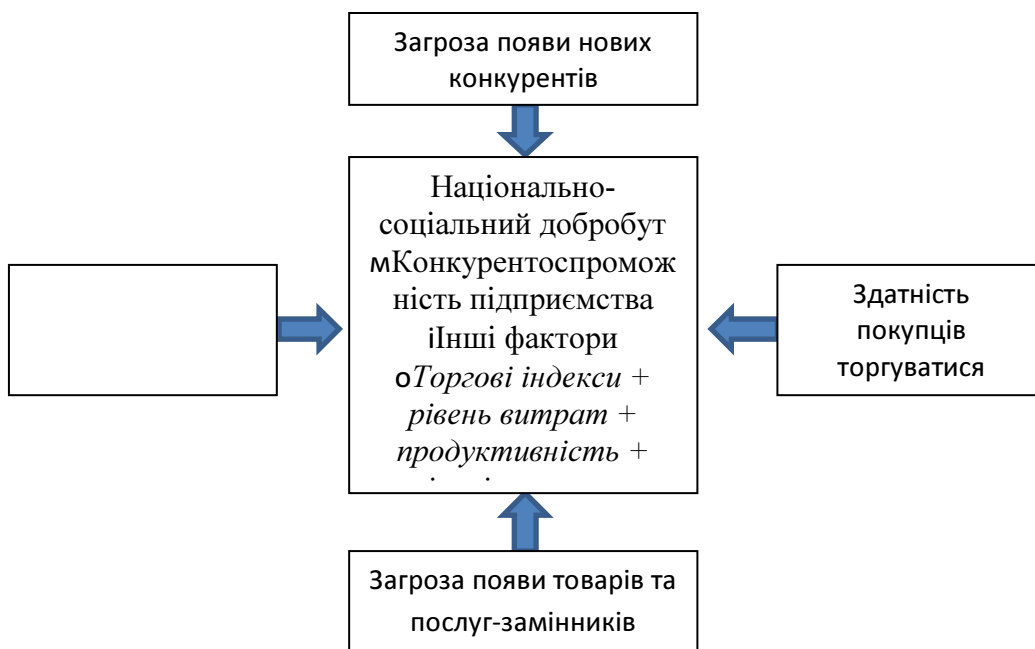
Природу конкуренції як визначального чинника упорядкування цін та стимулу інноваційних процесів різні вчені розглядають по-різному, а тому доцільним є проведення аналізу основних найпоширеніших її визначень, сформульованих відомими науковцями. Слово „конкуренція” (від. лат. –

concurrentia) означає «змагання», «зіткнення». Перші теоретичні уявлення про рушійну силу конкуренції знаходимо у працях шотландського економіста й філософа А. Сміта. У своїй праці «Дослідження про природу та причину багатства народів» А. Сміт обґрунтував, що конкуренція, вирівнюючи норму прибутку, призводить до оптимального розподілу праці й капіталу. Конкуренція – «невидима рука» ринку, яка автоматично врівноважує ринок. А. Сміт пов'язував конкуренцію із чесним, без змови суперництвом, що ведеться між продавцями (покупцями) за найбільш вигідні умови продажу товару, без будь-якого свідомого контролю над ринковими процесами [11].

На думку американського економіста П. Хейне під поняттям «конкуренція» слід розуміти «прагнення якомога краще задовольнити критерії доступу до рідкісних благ» [6, с. 73]. Макконнелл К. і С. Брю визначають конкуренцію як наявність на ринку великої кількості незалежних продавців і покупців, які мають можливість вільно входити на ринок та виходити з нього [7, с. 501]. Австрійський вчений Ф. Хаєк, нобелівський лауреат з економіки у 1974 р., зазначає, що конкуренція – процес, за допомогою якого люди отримують і передають знання. На його думку, на ринку тільки завдяки конкуренції приховане стає явним [13, с. 28].

Спеціальну модель, яка пояснює галузеву структуру й прибутковість підприємств у галузі запропонував М. Портер ще на початку 80-х років.

Згідно з теорією галузевого аналізу М. Портера, у будь-якій галузі економіки – неважливо, діє вона тільки на внутрішньому ринку або на зовнішньому, – суть конкуренції виражається п'ятьма силами (див. рис. 1).

Рис. 1. Модель п'яти сил конкуренції М. Портера *

* Джерело [8].

Портер М. вважає, що «конкуренція є щось більше, ніж просто суперництво між існуючими конкурентами та інтенсивність конкуренції в

галузі не є ні випадковістю, ні невезінням. Навпаки, конкуренція в галузі виникає з її основоположної економічної структури і виходить далеко за межі поведінки діючих конкурентів. Стан конкуренції в галузі залежить від п'яти основних конкурентних сил: загрози виникнення нових конкурентів, загрози появи товарів-замінників, здатності постачальників комплектуючих виробів торгуватися, здатності покупців торгуватися та суперництва конкурентів, які вже є на ринку. Значення кожної з п'яти сил змінюється від галузі до галузі й визначає у підсумку «прибутковість галузей» [9, с. 37].

Проведення аналізу основних найпоширеніших визначень конкуренції дає змогу дійти висновку, що конкуренція як наукове поняття – багатоаспектна, тому виникає потреба у визначенні її змісту в кожному конкретному випадку залежно від цілей, у зв'язку з якими вона сформована.

При вивченні питання економічного зростання дослідники нерідко звертаються до поняття конкурентоспроможності як основи для аналізу. Безумовно, конкурентоспроможність є необхідною умовою економічного зростання. Водночас, зростання продуктивності є найважливішим елементом підтримання конкурентоспроможності й значною мірою пов'язане з впровадженням нових технологій та інновацій. У свою чергу, інновації обумовлені дослідженнями і розробками та впливом державної політики. Сукупність цих теоретичних понять є актуальним питанням для прикладних досліджень в агропродовольчому секторі.

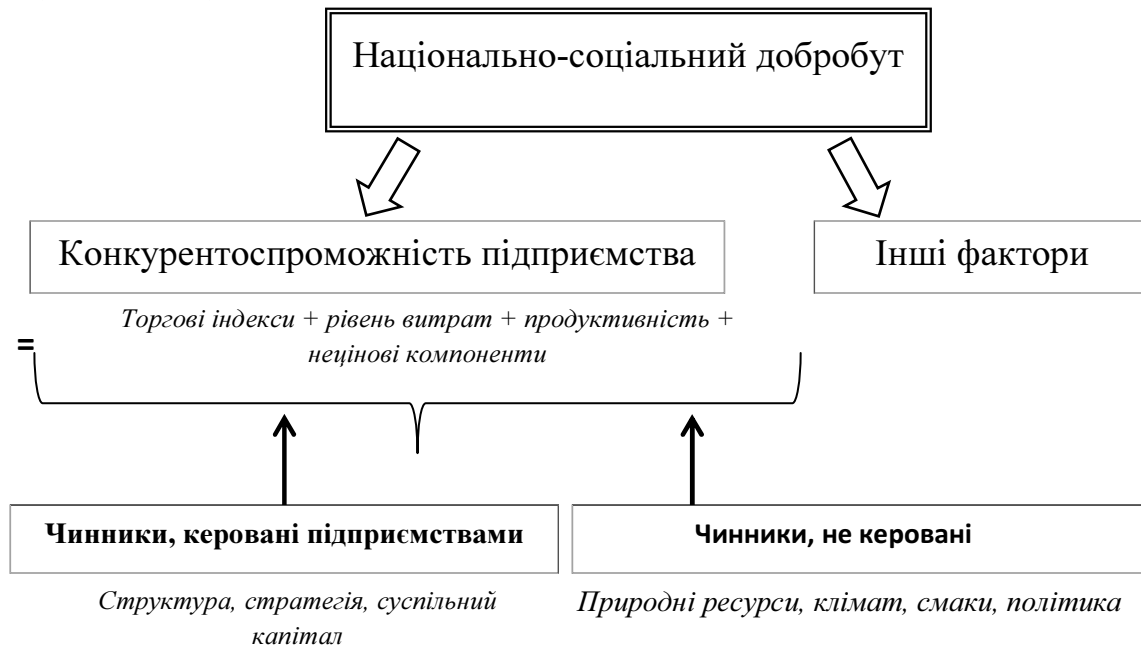
Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) визначає конкурентоспроможність як «здатність компаній, галузей, регіонів, країн і наднаціональних регіонів генерувати, будучи і залишаючись відкритими для міжнародної конкуренції, порівняно високий фактор доходу і фактор рівня зайнятості на сталій основі». Європейська комісія використовує таке визначення: «стійке зростання рівня життя нації чи регіону, при відносно низькому рівні вимушеного безробіття, наскільки це можливо» [16, с. 5].

Визначення поняття «конкурентоспроможності» у широкому розумінні М. Портер визначає, як «можливість виграшу у змаганні», а щодо економічного розуміння, то, як «володіння якостями, що створюють перевагу для суб'єкта економічного змагання» [9, с. 138].

Поняття «конкурентоспроможність» як економічна категорія включає декілька рівнів, тому доцільно розглядати її через призму ієрархії об'єктів: конкурентоспроможність окремо Водночас, слід зауважити, що на думку вчених, конкурентоспроможність країни значною мірою залежить від здатності конкретних виробників випускати конкурентоспроможні товари [4, с. 174].

Узагальнюючи роботи провідних вчених у даній сфері, все ще немає остаточно узгодженої концепції точного виміру конкурентоспроможності. Однак серед учених існує певний консенсус, щодо критеріїв оцінки конкурентоспроможності [2; 16]. Оцінку може бути зроблено відповідно до двох дисциплін: а) неокласична економічна теорія, яка фокусується на

торгівельному успіху і яка вимірює конкурентоспроможність з реальним обмінним курсом, індексом порівняльних переваг, індексом експорту та імпорту; б) стратегічна школа менеджменту, яка акцентує на міцній структурі й менеджменті. В останній конкурентоспроможність визначається за перевагами у витратах та нецінових факторах. У процесі наукового дослідження схематизовані показники, детермінанти і загальний ефект конкурентоспроможності можна представити у відповідному логічному вигляді (див. рис. 2).

Рис. 2. Показники, детермінанти й загальний ефект конкурентоспроможності*

* Джерело: складено на основі опрацювання матеріалів авторів [3; 4; 16].

Беручи до уваги відносність конкурентоспроможності як категорії, то й показники, що формуються на абсолютних величинах, таких як об'єм ринку, обсяг експорту та ін., надають недостатньо інформації про конкурентну позицію галузі національної економіки. На нашу думку, доцільно порівнювати показники іменних секторів національних економік. Серед показників, які найчастіше використовують учені, варто виділити індекс відносних порівняльних переваг RCA (Relative Comparative Advantage), індекс відносної експортної конкурентоспроможності RXA (Relative Export Advantage), індекс відносної залежності від імпорту RMP (Relative Import Penetration), індекс відносних торговельних переваг RTA (Relative Trade Advantage) та симетричний індекс порівняльних переваг RSCA, що базуються на класичному індексі В. Balassa [14, 15].

Одним із основних завдань кожної держави, яка дбає про економічне зростання та досягнення необхідного рівня національної безпеки, є забезпечення конкурентоспроможності національної економіки. Джефрі Сакс вважає, що конкурентоспроможність національної економіки визначається наявністю в країні здорового ринку, чинників виробництва та інших характеристик, які формують потенціал для досягнення стабільного еконо-

мічного зростання. Здорова економіка має бути підкріплена зростанням ділової активності, керована законом та стабільними цінами [10, с. 13].

При цьому слід зазначити, що в сучасних умовах саме розвиток інноваційних процесів є одним із визначальних чинників підвищення рівня конкурентоспроможності країн. Відповідно до методики Світового економічного форуму (World Economic Forum), розробленої професорами Дж. Саксом та Дж. МакАртуром для «Звіту по глобальній конкурентоспроможності» (The Global Competitive Report), на базі розрахунку Індексу глобальної конкурентоспроможності відбувається ранжування країн за рівнем конкурентоспроможності. При цьому, найвагомішими чинниками економічного зростання країни автори вважають відкритість країни у міжнародній торгівлі, якість державної політики, ефективність фінансової системи, мобільність ринків праці, рівень розвиненості технологій, рівень освіти робочої сили, розвиненість суспільних інституцій.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Узагальнення теоретичних засад конкурентоспроможності дало змогу сформулювати подальший напрям досліджень на основі використання емпіричних методів оцінювання індексів порівняльних переваг RCA, RTA, RXA, RMP та RSCA, що базуються на класичному індексі В. Balassa, стосовно визначення першочерговості потреб національної продовольчої безпеки та розробки нових підходів до формування аграрної політики України в умовах ЗВТ з ЄС із урахуванням сучасних глобальних трансформаційних процесів.

Список літератури

1. Валовий внутрішній продукт [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/vvp/vvp_kv/vvp_kv_u/vvpf_kv2014_u_n.htm (15.04.2015). – Назва з екрана.
2. Вдовенко Н. М. Аграрний сектор економіки у контексті дії нормативно-правових методів регулювання / Н. М. Вдовенко // Економіка. Управління. Інновації. – 2014. – № 1 (11). – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2014_2_12
3. Вдовенко Н. М. Сучасна парадигма регулювання розвитку галузей аграрного сектору в умовах глобального дефіциту продовольства / Н. М. Вдовенко // ScienceRise. – 2015. – № 2/3 (7). – С. 20–26.
4. Забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки України на внутрішньому і зовнішньому ринках : наук. доп. / за ред. акад. УААН В. М. Трегобчука, чл.-кор. УААН Б. Й. Пасхавера. – К. : Ін-т екон. та прогноз., 2007. – 260 с.
5. Кваша С. М. Конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції на світовому аграрному ринку / С. М. Кваша, Н. Є. Голомша // Економіка АПК. – 2006. – № 5. – С. 99–104.
6. Краткий экономический словарь / под ред. А. Н. Азрилияна. – 2-е изд., доп. и перераб. – М. : Институт новой экономики, 2002. – 1087 с.
7. Макконнелл К. Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика / К. Р. Макконнелл, С. Л. Брю ; пер. с 14-го англ. изд. – М. : ИНФРА – М, 2003. – XXXVI. – 972 с.

8. Портер М. Конкурентная стратегия: методика анализа отраслей и конкурентов / Майкл Е. Портер ; пер. с англ. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. – 454 с.
9. Портер М. Конкурентное преимущество: создание и обеспечение более высокого уровня деятельности / М. Портер. – Нью-Йорк : Фрн-Пресс, 1995. – 757 с.
10. Сакс Дж. Экономическая конвергенция и экономическая политика / Дж. Сакс, Э. Корнел // Вопросы экономики. – 1995. – № 5. – С. 13–38.
11. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М. : Соцэкгиз, 1962. – 432 с.
12. Створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=244830558 (07.04.2015). – Назва з екрана.
13. Фатхудинов Р. А. Управление конкурентоспособностью организации / Р. А. Фатхудинов. – М. : Эксмо, 2005. – 544 с.
14. Balassa B. Trade liberalization and Reveal Comparative Advantage // B. Balassa / Manchester School of Economic and Social Studies. – 1965. – Vol. 33. – P. 99–123.
15. Hinloopen J. On the Empirical Distribution of the Balassa Index // J. Hinloopen, J. Marrewijk / W. P. Erasmus University. – Rotterdam, 2000. – P. 79.
16. Latruffe L. Competitiveness, Productivity and Efficiency in the Agricultural and Agri-Food Sectors // L. Latruffe / OECD Food, Agriculture and Fisheries Papers, OECD Publishing. – 2010. – No. 30. – P. 62.

Рассмотрены и проанализированы теоретико-научные подходы к определению содержания понятия "конкурентоспособность" как основы для анализа при изучении вопроса экономического роста. Исследованы имеющиеся показатели международной конкурентоспособности аграрного сектора экономики, в зависимости от методологии их расчета.

Конкуренция, конкурентоспособность, евроинтеграционное развитие, относительные сравнительные преимущества.

During the research the theoretical and scientific approaches to determining the meaning of "competitiveness" as the basis for analysis in the study of the question of economic growth were reviewed and analyzed. The available indicators of international competitiveness of the agricultural sector were investigated, depending on the methodology of their calculation.

Competition, competitiveness, development of European integration, relative comparative advantages.